

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՐՕՇՐ

Մեր վերածնութեան այս արշալուսին շատ խօսուեցաւ հայ դրօշին վրայ, և շատ ալ ձեեր հնարուեցան, ոմանք մինչև իսկ պատմական կարծուած, որոց հետ սակայն պատմութիւնը կապ չունի բնաւ: Ինչպէս բուսան՝ նիւթական հետեղութեամբ օտարաց՝ նաև զանազան համախմբութիւնք երբեակ գոյներու, որոց լեզուն մենք Հայերս չենք հասկնար, և կը դժուարինք անգամ զատել զանոնք օտարներէ: Երբեք են բոլորն անհատական ախորժակաց, որոնք ոչ թիւ՝ ոչ սահման կրնան ունենալ, և ոչ որոշ ու հեղինակաւոր հիմ մը կազմել նոր հայ դրօշին: Մեր Ազգն և ազատութիւնը նոր չեն ստեղծուիր, այլ կը վերականգնին: Պատշաճ է՝ որ միասին վերականգնին իրենց հարազատ նշանակներն ալ, մեր հարց գործածած ու արբարծած ձեերն իսկ, փոխանակ օտարաց փետուրներով զարգարուելու: Վասն զի, կրկնենք Բանաստեղծին հետ, «Երան արմատով ծառ, տունն հիմամբն է տուն»:

Հաւատարիմ այս սկզբան, վենետիկոյ Մխիթարեան Միաբանութեան տպարանն ի լոյս կ'ընծայէ ուսումնասիրութիւն մը՝ սոյն վերնագրով, Հայ դրօշը պատմութեան մէջ, աշխատասիրութեամբ Հ. Վ. Հացունոյ, որ կը խօսի հայկական հին դրօշուց մասին ընդարձակ և ցարդ անծանօթ մնացած տեղեկութեամբք ու պատկերներով: Այդ աշխատութեան ցոյց տուած պատմական տարրերէն ծնած է ներկայ դրօշը՝ զոր հաւանութեամբ մասնաժողովոյ մը Հնախօս Մխիթարեանը կ'առաջարկէ մեր Ազգին, և որոյ հետ կը զուգուի սոյն համառօտ բացատրութիւնը:

Մեր հնութեան մէջ կային արքունի և իշխանական դրօշներ՝ իրենց տոհմային յատուկ նշաններով, և ազգային կամ հասարակաց դրօշը՝ խաչի նշանով: Ասոնցմէ բաղադրուած է ներկայս:

Իւր ծիրանի պատտար, հին ծիրանին՝ որ սովորաբար մանիշակախառն կարմիրն կը համապատասխանէր, և դիդիս (ոսկի) ելանն ու ծոպը՝ հայ արքունի զգեստուց և դրօշուց յատուկ էին, ինչպէս և հայ ազգային խաչադրօշին, ուստի շատ յարմարք նաև մեր այժմու դրօշին — կեդրոնական մեծ խաչը, վերին և ստորին թևերն հաւասար և քան խոտորնակներն երկար, հին Հայոց քան օտարաց աւելի ընտանի ձևն էր, զոր կրնանք Հայկական խաչ անուանել, և գիտնական աշխարհի առջև կանգնել պանծանօք՝ յունականի ու լատինականին քով: Իւր արուեստական մանրամասնութիւնքն ալ օրինակութիւն են հայկական հին քանդակներէ: Խաչը, գեղեցիկ զարդ եւրոպական շատ դրօշներու, իւր հայկական ձևով այժմ ալ գեղեցկագոյն զարդը պիտի լինի մեր դրօշին, նաև ըստ տեսութեան խաչացի արուեստագիտաց՝ որ գործակցեցան ներկայիս յօրինման: — Խաչին չորս թևոց մէջ գետն-

դուած են՝ ժամանակագրական կարգաւ՝ չորս պատմական նշաններ։ Նախ՝ Արշակունիսնացը, որ է Արև՝ երկու արծիւներու մէջ, յիշատակուած պատմութենէն և առնուած Տիգրանեան թագէն։ Երկրորդ՝ Քրիստոսական մեկադար, օրինակուած Լիմառնի տաճարին քանդակէն, որ կ'ամփոփէ իւր մէջ փրկչական անունն ու խաչը, կամ զըշագրական Ք տառին արուեստական ձևը. և նախկին դարերուն նշանն էր այն հասարակաց դրօշին, որ ծածանեցաւ Վարդանանց ու Վահանեանց արի. բռնակաց վերև։ Երրորդ՝ Բագրատունեաց Արծիւ, քանդակուած Անույ կաթողիկէին վրայ, և հոս մաքրուած իւր արուեստական թերութենէն։ Զորրորդ՝ Ռուբինեանց Առիծը, հանուած մեծին Լեոնի գեղեցիկ ոսկեկնքէն՝ որ կը պահուի Վատիկանի մէջ։ Բոլոր այս ձևերը մանր բացատրուած են վերոյիշեալ գրութեան մէջ՝ որուն կը յղենք հետաքրքիրները։

Այսպէս կ'ունենանք մենք դրօշ մը՝ որոյ վրայ խմբուած են մեր տոհմային հին դրօշուց նշաններն իսկ. որոյ վրայ ամէն ինչ հնութեան, մեծութեան և սրբութեան դրօշմը կը կրէ։ Ուր համակ պատմութիւնն ու հին հայ արուեստը կը խօսին մէն մի գծին մէջ, սահմանուած ներշնչելու Հայուն իւր հարց առաքինութիւնը, զօրութիւնը, հաւատքը, զօգելու անցեալը ներկային հետ գեղեցիկ միութեամբ մը։ Մեր դրօշը միանգամայն կը խորհրդանշէ Հայաստանի սրբոյշորիւնը. երբեք Հայաստանները, Արշակունեաց, Բագրատունեաց, Ռուբինեանց, որոց վրայ Պատմութիւնն իրաւունք տուած է մեզ։ Կը խորհրդանշէ նաև քրիստոնեական կրօնը՝ որ բարձրացուց, բաժնեց ու պահեց մեր ցեղն օտարաց հետ խառնուելէ և կորնչելէ, և վառեց հայ նահապետներն՝ ի պաշտպանութիւն իրենց Հայրենեաց ու Սրբութեանց։ Հուսկ՝ իւր նշաններով ու զօյներով կը զատուի ուրիշ ազգաց դրօշներէն, և կը զգենու յատուկ նկարագիր մը՝ քան շատերը շնորհալի։ Դրօշ մը որ զուրկ է այսպիսի ծիրքերէ, որ աւանդութենէն չէ ժառանգած իւր նշանն ու խորհուրդը, այլ յանկարծակի հնաբուած, չի խօսիր սրտին ու մտքին, և չի կրնար՝ ըստ մեզ՝ զարգացեալ Հայութեան գիտակից մեծարանքն ընդունիլ։

Գուցէ ծանր լինի ամենուն համար մեր բաւական բարդ և նուրբ դրօշին յօրինումը։ Այդ պարագային կրնայ սա հանդիսական լինել, և ունենալ՝ ուրիշ ազգերու պէս՝ իւր սովորական պարզ ձևն ալ. այս ինքն լոկ հայկական խաչով՝ ծիրանոյն վրայ։ Կարելի է դարձեալ թէ մին և թէ միւսը թողուլ ծոպով, երբ դէպ ի վայր կախուած են. իսկ երբ հորիզոնական ուղղուած են, շինել անծոպ՝ ուղիղ ծայրով, և կամ անկիւնաւոր ճեղքուած զոյգ տտնով, որ նոյնպէս կ'երեւի միջնադարեան հայ ձևերու մէջ։ Կարելի է մեր գծած հին նշաններէն ալ կազմել ուրոյն դրօշներ՝ զանազան ծառայութեանց համար։

Իսկ այն բազմակերպ դրօշները՝ որ հնարուեցան պատմականը շրջապատող մատախուղին մէջ, և որոց ներքև յօժարամիտ կուեցան մեր նոր նահատակները՝ Հայրենեաց փրկութեան համար, կրնան վայելչապէս հաւաքուիլ այն թանգարանին ծոցը՝ որ պիտի ամփոփէ հայ ազատութեան նուիրական նշխարները։ Անոնց իրաւունքն է այս. ինչպէս պատմական նշանաց ալ իրաւունքն է փայլիլ Հայուն ծածանող դրօշին վրայ։

Հայկազնն ասաց Ազատ Մասիք.
Անդ փրճեաց Տէր բզդորչուդ վառ
Եւ ասաւեաց շուրջ ըզմարդիկ ։

Ու Ալիշանի կապոյտ կանաւ և կարմիր եռա-
գունեանը հայրենասիրական հազար հանգէմներ
համառարձօրէն հոչակեցին, — Բայց թէ ինչպէս
կամ ինչու Ամերիկայի գաղութը՝ վերջին ամիս-
ներուս որոշման մը համեմատ՝ անտեսեց Հայր
Ալիշանի վեհիմաստ և դարէ մ'իվեր սիրուած
ու սրբազործուած եռագունեանը, — այդ ես չեմ
գիտեր, — Գոցե՛ կապոյտի և կանաչի մերձա-
ւորութիւնը շփոթորեալն առիթ ենթադրելով՝
ինչ որ չափաւորապէս իրաւացի իսկ է։ Այդ
թերին, սակայն, կարելի էր սրբազան՝ հետեւե-
լով Եւրոպայի Հայոց որոնք կարմիրը կնդրու-
նագործին և մինչև այսօր ալ (Տես «ԱՄԵՐԻԿԱՆ»-ը
Փարիզի, 1918, թիւ 23) առով կ'ընթանան։

Այդ սրբագործութիւնը՝ գեղեցիկ է, այո՛ւ. բայց
աւելի ևս հաւելի պիտի չլլար համօրէն Հայոց՝
— իր Հայրենիքն այնչափ սիրող, և ինքն ալ
փոխադարձ՝ իր հայրենիքէն արժանապէս այն-
քան սիրուած «Հայ գրականութեան շողորուն
աստղը» Հ. Ալիշանը չառնես, այլ — հնարճ
մը գտնել հաւատարիմ Ուսում եռագունեանի թէ՛
հանձնարել հեղինակին, և թէ բնապատմութեան
գրին, ծիածանին։ — Այդ դիտումն ունի իմ
յօդուածս՝ որով՝ կ'առաջարկեմ հոս հետեւեալ-
ները. — ա. կազմել հորդեանական

լուրթ կապոյտ, լայն՝ 10	} × 60 երկայն,
բաց կանաւ » 20	
ծիրանի կարմիր » 10	

ունենալու համար դրօշակ մը պարզ, գեղեցիկ,
ինքնատիպ ու ծիածանի լախակցորհունը աւելի
սիրձաւոր. վասն զի ընդ մէջ կարմիրին՝ գոյու-
թիւն ունի ելշմարիկի դեղնորակը, զոր՝ զայն ևս
որդգրելով՝ եռագունեանի օրէնքը կը մերժէ. —
Եւ կամ՝

բ. Համախմբել՝ Ռուսահայ Պարսկահայ Տաճ-
կահայ՝ երեք ձև տաճառ տաճարներու Ազգային
Դրօշ մը, կոտորակային բազմապատկումովը
Ալիշանի համաչափ եռագունեանին, ձեւելով՝
զայն՝ քիչ շատ՝ Ամերիկեան Միացած Նահանգ-
ներու դրօշակին վրայ.

կապոյտ 1 × 1,5 մեթր, հորիզոնա-
կանաչ կան կերպով 3 անգամ կըրկ-
կարմիր նըւած ուշի չափին մէջ։

Աս ալ՝ գրեթէ նոյնչափ գործնական է ու
գեղեցիկ, և նարտափայլ շերտերուն կրկնու-
թեամբը՝ ծիածանին աւելի մերձաւոր երևոյթ
մը կը ստանայ, գոհացնելով միանգամայն Եւ-
րոպայի Հայոց՝ ծիրանիկ կնդրուեցնելու փա-
փաքը, եւ միանգամայն Ամերիկահայ եղբայրնե-
րու աչքին ալ արյոյնէ իսկ մտերիմ երևանալով։

Ամերիկեան աստղերուն փոխարին, Հայ Դրօ-
շին կատարելապէս կը պատշաճի ունենալ խա-
ւի՛ր՝ միացած Հայաստանի երեք մասանց թուո-
վը. զորս՝ ես պիտի սիրէի գիտեղել բրգաձև և
րնդթով, այնպէս որ անոնք տեսիլը մարդուս
մտքին ինչեցնէ իսկոյն՝ Հայ եկեղեցիներու կա-
թուղիկէն, ցցուն՝ յատուկ մասը Հայ ազգային
Ճարտարապետութեան, Խաչերի՛ կրնան ըլլալ
արժարափայլ (հերմակ), կամ՝ ոսկեգօծ (դեղին)։
Ու այդպէս՝ պիտի նկատուին երեք խաչերը՝ խոր-
հորդանիշ (symbole), Հայ ԿՐԹԵՐԱՆ, ՄԱՐԿԵՐԵՐԱՆ
ԿՐԹԵՐԱՆ և ՄԱՐԿԵՐԱՆ ԿՐԹԵՐԱՆ։ Խաչի իսկապէս
և հանրածանօթ իմաստն է ըստ աշխարհի՛ — ԱՅՈՒ-
ՏՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՌԱՍԱՐԻԹԻՒՆ, ԵՂԲԱՏԱՐԻԹԻՒՆ, իսկ
կրօնական տեսակէտով՝ ՀԱՌԱՏԵՐ, ՅՈՅՈՒՆ, ՍԵՐԻ՝ ԱՍՈՒՆՔ
են վեհիմաստ ներշնչողներն՝ կապոյտ, կանաչ,
կարմիր՝ եռագունեան եռախորհուրդ պատաստին։
Թէ՛ ծիածանը և թէ՛ խաչը խնամքին են աը-
ղէն. երկուքն ալ փոխադարձ յորժըրշուած ըլ-
լալով «Աստուածանիշ գրօշ»։

Ու այդպէս, մենք, երկեքի աղեղին ծուլէնե-
րին կազմելով մեր դրօշը, կրկնով մը յար-
գած կ'ըլլանք նաև մեր նախնեաց «աղեղնազգի
ԱՅՈՒՆԱՐԿԵՐԵՐ»-ը. * մինչդեռ գողթան երգիչի՝ գող
զալարափողը՝ զոգցես մարգարէաբար կը ոգե-
կոչէ՝ բոցալուռ հարկն Հայաստանի, գուշակե-
լով 20 երրորդը գողն Հայոց մարտիրոսական
ահեղ տազնապը, և հուօկ՝ Ազգային Դրօշակի
«Յարփիսակիզըն յաղեղնալոյսն ի բնազաւառ
մարդկան գրոհի» փառապանծիկ յաղթանակով
ծածնիլը.

«Երկնէր երկու, և երկուս և ծիրանի տով.
Երկն ի ծովուն ունէր զկարմրիկ եղեգնիկն։
Ընդ եղեգան փող՝ ծուլս ելանէր.
Ընդ եղեգան փող՝ բոց ելանէր.
Եւ ի բոցոյն պատանեկիկ վազէր.
Նա հուր հեր ունէր. բոց ունէր մորուս.
Եւ աշկունքն էին արեգակունք»։

Հ. Ալիշանի «Հայրունի» ոտանաւորները գրե-
թէ ամենքն ալ գոհարիկ բառեր ու տողեր կը
պարունակեն ծիածանի հասցէին։ Հ. Ալիշանը
սիրահար մ'է ծիածանին՝

«Բոցոյ հրայնոյ նըմանեալ ընդ օդս աղա-
մանտիկս,

Արփից հիւսութեանց՝ ընդ ծիածանաւ ծովոցս».

Բայց ի՞նչ զարմանք, ո՞վ կայ որ համակրի,
չհառաչէ, չերգէ փառքն անոր։

Հ. Գ. ԱՅՏԵՆԵԱՆ

* «ԱՅՈՒՆԱՐԿԵՐԵՐ»-ի պարբերութեան մասին տե՛ս նաև
համեմատական յօդուած Բաղմալիւց 1914 էջ 368-373.

** Երկուսն էր բառ մը կը պիտի թէ՛ ա. և թէ՛ բ.
ու պարզութեան մէջ. (Նոյն-ըջ Գ. էջ 7). Մ. 8.